Grönsångaren har en ganska kort sångperiod i maj–juni. Efter midsommar avtar sången. FOTO: JOHN LARSEN

När tystnar fågelsången?

– EN TIOÅRIG STUDIE I OTTENBY LUND

I alla tider har människor fängslats av fåglarnas återkomst om våren. Många har noterat i almanackan när en art hörts sjunga för första gången på året. Men när tystnar egentligen fågelsången under sommaren? Om det finns inte mycket att hämta i litteraturen.

TEXT: BORIS ENGSTRÖM
TECKNINGAR: GUNNAR BRUSEWITZ

Ett stycke norr om Ölands sydspets utbreder sig Ottenby lund. Många fåglar rastar där på vårflyttningen, och en del av dem blir kvar och häckar. Redan 1703 nämner Nicolaus O Vallinus (1676 – 1731) i sin geografiska ölandsbeskrivning på latin "*Ottenbylund* eller *Diuregårdzlund*" som "en mycket täck lund som är tämligen gles. Dess omkrets utgör blott en halv mil." Den ryktbara lunden är med sina 250 hektar södra Ölands största lövskog. Den är en ädellövskog av ek med inslag av björk, al och asp, med insprängda slåtterängar och en frodig och artrik markvegetation. Lunden beskrivs ibland som ett stycke Mellaneuropa på svensk botten. Ett eldorado för återvändande flyttfåglar! I den norra delen av lunden, och delvis utanför i det öppna landskapet, har vi följt fåglarnas sång, från tidig vår, och från början av juli systematiskt, tills sången upphört helt. I denna rapport, som baseras på tio års studier, redovisas resultaten från inventeringen i text och diagram.

Inledningsvis ges en liten historisk översikt. Flera naturforskare har i äldre tid beskrivit lundens skönhet, och andra har gjort spännande iakttagelser av fåglarna där och deras sång. Några forskare som besökte Ölands södra udde under 1800-talet kom där att göra banbrytande insatser inom flyttfågelforskningen, långt före fågelstationens tillkomst.

LINNÉ GÄSTAR LUNDEN

En tidig besökare var Carl von Linné (1707–1778), som kom dit med sitt ressällskap den 8 juni 1741 (enligt dagens tideräkning: 19/6). Linné hade all anledning att känna sig olustig denna morgon. Trött var han av brist på nattsömn, foten värkte efter att ha träffats av en nedfallande sten, som skadat hans vänstra fotknöl. Dessutom var han misstänkt för spioneri och hotad av befolkningen.

Vägvisare genom Ottenby lund för sällskapet var skogvaktaren Johan Luth. Säkert blänkte det av vattensamlingar mellan träden, för Linné klagade över att hela lunden "var så full av mygg, som foro

i ansikte och mun på oss". Därtill blev de snart genomblöta av ett under dagen tilltagande regn.

Med tanke på allt detta kan man förstå att Linné inte antecknade något om fågellivet i lunden. Det han skrev, handlar om hjortar, jakt och fåglarna på udden.

ÖLANDS STORE HÄVDATECKNARE ABRAHAM AHLQVIST

Nästan 90 år senare skrev kyrkoherden Abraham Ahlqvist (1794–1844) i sin bok *Ölands Historia och Beskrifning* (1827), kortfattat och ofta citerat, att Ottenby lund var "en herrlighet för landet, ett Wittne från forntiden hwad Öland kunnat wara". Men någonting om lundens fauna och flora nämner han inte.

DEN FÖRSTE FÄLTORNITOLOGEN PÅ SÖDRA UDDEN

En av sin tids ledande ornitologer var Wilhelm Meves (1814–1891), zoolog och konservator. Meves låter oss veta att han vid sitt första besök på Södra udden, 1847, lockade till sig en sommargylling i Ottenby lund; det var den 2 juni.

År 1867 reste Meves till Öland igen på 14 dagar, från den 17 juli. Fältstudierna resulterade i en forskningsrapport, *Bidrag till Sveriges Ornithologi*, tryckt i KVA:s översikter 1868. Där redogör han för fågellivet på Öland och 148 iakttagna arter med kommentarer. Här finns åtskilliga ornitologiska uppgifter av intresse från Öland och Södra udden. Meves var besviken över den alltför korta tiden på Öland, men med i bagaget till Riksmuseum fanns dock "103 foglar, 7 fogelskelleter, 5 däggdjur samt diverse bon och ägg" – ett viktigt forskningsmaterial. På den tiden ansågs fältbestämning ointressant om man inte hade fågeln i handen.

KOLTHOFF OCH FLYTTFÅGLARNA

En efterföljare till Meves var naturforskaren och konservatorn Gustaf Kolthoff (1845–1913), som gjorde banbrytande studier över vadarfåglarnas flyttning förbi Ölands södra udde 1891 (utkom 1896).

Från Ottenby lund ger oss Kolthoff en målande ögonblicksskildring från den 28 juli 1891: "I tidiga morgonstunden vandrar jag från Näsby by ut mot hafsstranden vid Ottenby stora schäferiäng. Solen ännu ej uppe. Ottenby lund är inhöljd i dimma, endast ekarnas kronor synas däröfver. Skaror af råkor lämnar ekarnas gröna kronor och drar ut mot fälten. Sommaren lider mot sitt slut, ingen fågelsång hörs. (– – –) I den vackra lunden, där en månad tidigare fåglarnes sång ljöd från alla håll, är nu tyst och dystert. Endast här och där lockar en trädpiplärka eller hörs en sångares varning när jag nalkas."

Gustaf Kolthoffs skildring hör till de äldsta självupplevda beskrivningarna från lunden som nämner observationer av en lockande trädpiplärka och en sångares varningsläte. Tyvärr finns det ej nedtecknat vilka arter han hörde en månad tidigare, alltså omkring den 28 juni, då "fåglarnes sång ljöd från alla håll".

Sedan Kolthoffs tid har många namnkunniga forskare och ornitologer besökt Södra udden eller strövat i Ottenby lund vid olika årstider, och mer allmänt beskrivit lundens fågelliv.

OTTENBY FÅGELSTATION PÅBÖRJAR SIN VERKSAMHET

Ottenby fågelstation grundades som landets första 1946, och det var först i samband med detta som svensk ornitologi vaknade på allvar. På initiativ av en av stationens grundare, Gunnar Svärdson (1914–2004), kom sträckfågelräkningar igång, och drevs under en tioårsperiod från 1947 – från början av juni till slutet av oktober, från gryning till skymning. Jämsides sköttes den dagliga fångsten av rastande flyttfåglar för ringmärkning, som pågår än idag från 15 mars till 15 november.

Ottenby fågelstation driver idag ett flertal forskningsprojekt. Bland annat bevakas regelbundet fågellivet inom Ottenby naturreservat, söder om Carl X Gustafs mur. Ett av projekten är Svenska häckfågeltaxeringen; inom ramen för den inventeras ett nio hektar stort område i sydöstra delen av Ottenby lund årligen sedan 1972. Antalet revirhävdande (sjungande) hanar av olika arter räknas i taxeringsrutan. Biotopen är i huvudsak högstammig ekskog med sparsam undervegetation.

FOTO: KÅRE ENGSTRÖM

Ur dagboken: "Uppklarnande efter nattregn. Byig WNW-vind, +18°". Så var vädret på inventeringsrundan på morgonen den 3 augusti 2004. Artikelförfattaren på bilden kunde denna dag anteckna en ringduva, två gärdsmygar samt två unga lövsångares lite trevande sång.

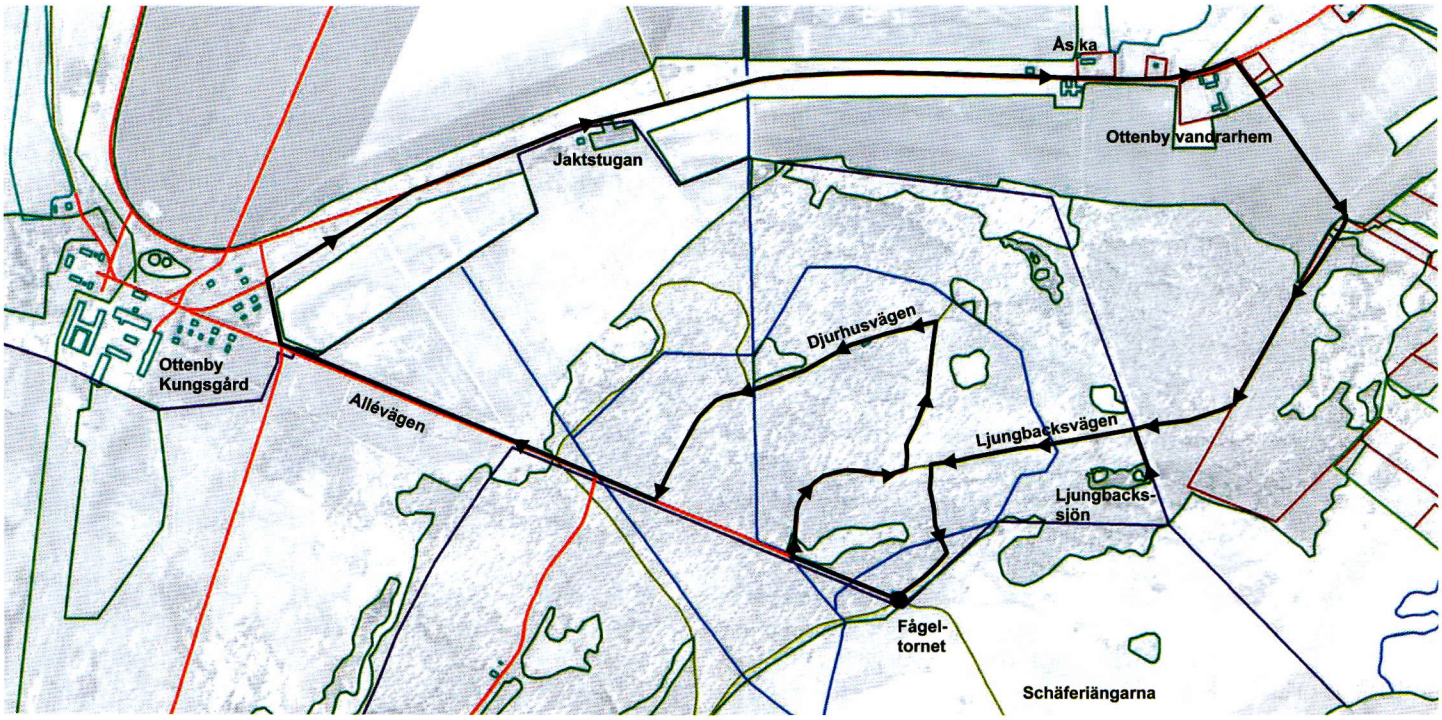

Inventeringsrundans sträckning genom Ottenby lund med omnejd. Räkningen har börjat vid Ottenby vandrarhem. Färdriktningen är markerad med svarta pilar, som också visar var kortare uppehåll gjorts för avlyssning. Sträckan är 7,5 km och har tillryggalagts på cykel.

INVENTERINGENS BAKGRUND

Sedan början av 1990-talet har min hustru och jag, från tidig vår till långt fram på hösten, ofta inlett dagen med en cykeltur i Ottenby lund. Utgångspunkt har varit Näsby, den sista byn mot söder i Ås socken på sydligaste Öland. Den från början helt oplanerade rundan startar vid vandrarhemmet, går över fälten och in i norra delen av lunden. På smala skogsstigar fortsätter den fram till Ljungbackssjön; därifrån på krokiga gångstigar fram till fågeltornet vid Allévägen, med vidsträckt utsikt över Schäferiängarna. Från tornet fortsätter den vidare en bit på Allévägen och in på Ljungbacksvägen, fram till Djurhusvägen, förbi resterna av "Linnéladan" och åter ut på Allévägen; vidare över öppna betesmarker fram till Ottenby, för att sedan följa östra landborgsåsen (väg 136) förbi jaktstugan och det vidsträckta jordbrukslandskapet fram till Prästtorp vid Ås kyrka och åter till vandrarhemmet, där cirkeln sluts.

STANDARDRUTT GENOM LUNDENS FÅGELSAMHÄLLEN

Dessa cykelturer kom att utveckla sig till ett inventeringsprojekt, som syftade till att anteckna alla sjungande fåglar – till art och antal – efter den beskrivna sträckningen, under ett decennium med början 1995. För att ge kunskap om när fågelsången avtar och dör ut, inleddes räkningen i början av juli och fortgick till in på hösten.

Den med få undantag dagliga, standardiserade cykelturen började ca 08.00 (astronomisk normaltid 07.00) och tog omkring två timmar. Efter färdvägen hade vi med jämna mellanrum lagt in ett tjugotal punkter (se karta), där vi stannade i upp till två minuter. Samtliga fåglar som sjöng inom höravstånd bokfördes då som en extra kontroll, jämsides med den ordinarie räkningen på sträckan.

Rundans totala längd är 7,5 km (uppmätt med GPS), varav 4 km löper genom Ottenby lund och resterande 3,5 km i det öppna landskapet utanför lunden.

I Ottenby lund häckar årligen mer eller mindre regelbundet ett fyrtiotal olika fågelarter, men vilka är då lundens vanligaste sångfåglar? Listan toppas av bofink och lövsångare, precis som i hela södra Sverige och en bra bit upp i Norrland. Därefter kommer härmsångare, trädpiplärka, trädgårdssångare och grönsångare, i nämnd ordning. Andra vanliga fåglar i lunden är stare, grå och svartvit flugsnappare, blåmes och trädkrypare, men ingen av dessa låter längre höra av sig med sin sång när inventeringen börjar i juli.

Fågelsången styrs av många faktorer, men om man försöker förstå sångens roll i fåglarnas värld, kan man knappast tvivla på att fåglarna har en inre rytm, som reglerar beteendeschemat i samband med fortplantningen. När parning, bobyggnad, äggläggning och kläckning är avklarade omkring midsommar, minskar sångaktiviteten hos de flesta arter högst påtagligt, varefter högsommaren fylls av ungfågelläten och insektssurr.

Det är alltid svårt att bestämt säga när till exempel göken slutar gala, eller när näktergalen slutar sjunga – om man inte räknar dag för dag. Så länge de hörs sjunga, så länge de finns med i den dagliga fågelkören, tänker man inte särskilt på det. Och när den ena arten efter den andra tystnar, konstaterar man bara att allt blivit så tyst, och saknaden så stor.

INVENTERINGEN TAR SIN BÖRJAN

När inventeringen börjar 2 juli har antalet regelbundet sjungande arter redan minskat till 23, och ett tiotal hörs sporadiskt. Av de 23,

tystnar 14 helt i juli. Återstår nio i augusti, och i september hörs endast tre arter sjunga: ringduva, gärdsmyg och lövsångare. I andra delar av landet kan säkert artsammansättningen vara en annan.

I den följande texten ges en kort presentation av varje fågelarts sånguppträdande på den inventerade sträckan; vidare nämns något om fåglarna i dikt och folktro, samt om deras förekomst från tidig vår fram till höstflyttningen. Av de 23 beskrivna arterna är 14 långflyttare. Flertalet av dem övervintrar i tropiska Afrika; endast rosenfinken har en sydöstlig flyttningsriktning. Övriga nio flyttar huvudsakligen till Sydvästeuropa; milda vintrar kan en del bli kvar i Sydsverige.

Fågelarternas namn och ordningsföljd följer den officiella förteckningen i *Sveriges fåglar* (3 uppl., 2002).

Kornknarr *Crex crex*

"Den mystiska sommarfågeln" har kornknarren blivit kallad av den finske ornitologen Ivar Hortling (1876–1946). Det är en fågel som hör de öländska försommarnätterna till. Vanligen avslöjar sig kornknarren genom sitt starkt tvåstaviga och vittljudande snärpande *krex-krex*, som envist och taktmässigt upprepas och knappast kan förväxlas med något annat fågelläte.

Kanske hörde Erik Axel Karlfeldt (1864–1931) kornknarren sommaren 1917 när han bodde i den gamla prästgården i Vickleby på Öland. Hela Öland med sin särpräglade natur påverkade skalden starkt, vilket syns i hans både lärda och folkliga lyrik, som kännetecknas av en högt driven verskonst. Här har han fångat kornknarrens mystik i några korta rader: "sången ur åkerns hjärta, doften av jordens barm", och "åkerskäran skorrar på sin eviga refräng" – en refräng som förr i tiden var ett karaktärsljud för sommarnatten på södra och mellersta Sveriges slätter.

En samtida författarkollega som också intresserade sig för kornknarren var August Strindberg (1849–1912); för honom kom den att bli ett slagträ i hans polemik mot naturforskarna. Enligt Strindberg var det högst osäkert om kornknarren alls existerade, eftersom ingen sett att det är just den fågeln som snärpar i gräset (se t.ex. *Svarta fanor*, 1907).

Men sedan dess har ju fågelfotograferna kunnat redovisa bildbevis.

Till Öland och Ås socken anländer kornknarren i mitten av maj. Trots att arten minskat i antal här, är Öland och Gotland fortfarande det starkaste fästet i landet för denna säregna fågel.

Fram till början av 1970-talet hördes korn- eller ängsknarren, som den också kallades förr, i lundens öppna slåtterängar. Men i dagens Ottenby lund finns den bara kvar vid Kyrkängen i den norra delen, efter Carl X Gustafs mur och i Bondängen. På vår inventeringsrunda hörs han säkrast i de öppna ängsmarkerna efter landsvägen mellan Ås kyrka och Sibyllas jaktstuga.

Efter äggläggningen slutar hanarna spelet, och i juli hörs de särskilt under dagtid endast sporadiskt. Något regelbundet mönster kan inte urskiljas. Den 24 juli 1997 hördes två stycken – den ena från tokmarken utanför hembygdsstugan vid Ås kyrka, den andra från ängen öster om Ljungbackssjön. Efter en tyst inledning av juli 2004 kom plötsligt en igång efter Carl X Gustafs mur den 26, och hördes sedan dagligen till och med den sista juli, vilket är den senaste noteringen[1].

Carl von Linné trodde på sin tid att kornknarren flyttade gående, och inte heller den store naturforskaren Alfred E Brehm (1829–1884) hyste några höga tankar om kornknarrens flygförmåga. Som tur är för kornknarren hade Linné och Brehm fel. Det hade blivit ganska jobbigt för fågeln att fotvandra större delen av resan, eftersom den övervintrar i tropiska Afrika söder om ekvatorn.

Skogsduva *Columba oenas*

Redan i februari, om våren är tidig, anländer de första skogsduvorna. Den 1 mars 2003 satt en flock på ca 60 nyanlända, kurande i gråväder och en bitande nordost, på ett snöigt fält utanför Sibyllas jaktstuga. Två dagar senare hade flocken utökats till ca 115. Dagen därpå var de borta; säkert hade de flyttat vidare norrut.

I slutet av mars hörs de första i Ottenby lund. Deras milda kuttrande är en rätt monoton, entonig ramsa; ett dovt och ganska snabbt upprepat *ó-ue ó-ue ó-ue . . .*

Den 17 juni (lägg till elva dagar enligt dagens tideräkning) 1741 färdades Carl Linnæus med sitt sällskap från Gaxa i Högby mot Böda. I sina opublicerade dagboksanteckningar skriver han: "Vägen låg emellan ek- och hasselskog, som med granskog alternerade. Blå skogsduvor sågos i dag i stora skaror continuerligen." En gång kallades den även vildduva, men blå skogsduva – vilket vackert namn!

Skogsduvan anses ha gått starkt tillbaka i Sverige sedan 1900-talets början. I Ottenby lund förekommer den sparsamt och oregelbundet. Ottenby fågelstation har inom ramen för Svenska häckfågeltaxeringen sedan 1972 årligen inventerat en nio hektar stor provyta i sydöstra delen av lunden. Provytan består i huvudsak av grovstammig ekskog med inslag av björk och rönn, och hyser en del lämpliga hålträd. Först 1979 noterades skogsduvan inom provytan, och därefter inte förrän 1994–95, då två stycken hördes vardera året.

År 1995 började vår inventering, och de tre första åren hörde vi inte skogsduvan. Först 1998 hördes den, vid två tillfällen – den 11 juli och 2 augusti. Från 1999 hördes den varje år av fågelstationens

[1]Med formuleringen "senaste noteringen" avses här och framgent den senaste noteringen på året som gjorts under tioårsperioden.

personal i maj – juni, och av oss enstaka dagar i juli (även påföljande år). Men först 2003 hör vi en, någon gång två skogsduvor nästan dagligen under juli månad och in i augusti. Sent hörda är från den 21 augusti både 2002 och 2003, samt från den 30 augusti 2004 (vid Ottenby gård), vilket är den senaste noteringen.

I september–oktober (median för Ottenby: 9/10) pågår flyttningen mot Sydvästeuropa. Men det händer att enstaka individer övervintrar i Sydsverige och på Öland, och vinterfynden tycks öka i antal varje år.

Ringduva *Columba palumbus*

Ringduvan, som på Öland i gamla tider gick under det ljudhärmande öknamnet "sjutut", anländer i mars–april; hans dova stötvisa hoande hörs på långt håll i ett ännu olövat Ottenby lund. Till följd av att ringduvan lägger två och ibland tre kullar varje sommar hörs han regelbundet, nästan dagligen, med upp till fyra individer per dag på inventeringsrundan, till långt fram på hösten. Som mest hördes åtta stycken den 29 augusti 2000. Först omkring den 12 september, efter en sångperiod på närmare ett halvt år, tystnar denna en av vår fågelfaunas ihärdigaste sångare. Vid det laget har kraften och intensiteten i sången avtagit högst betydligt. Den senast hörda i lunden är från den 21 september 2002.

Men ringduvan fortsätter sitt liv och hoande utanför lunden. Anders Bjärvall rapporterar en ruvande fågel på ägg i Näsby den 20 september 1998 (muntl.), och i tätorter kan den höras ännu en tid.

Medan ännu häckning pågår och ringduvan fortfarande kuttrar samlas de första i flockar på åkerstubben (28/8 2002: ca 50 ex. i Sebberneby). I slutet av september samlas de i allt större flockar på fälten och tätt flygande över lunden; den 28/9 2001 observerades exempelvis ca 150 ex. Lite senare samma år, den 13 oktober, sågs närmare 600 ringduvor, vilka snart skulle anträda resan sydvästvart, mot övervintringsplatserna i Västeuropa.

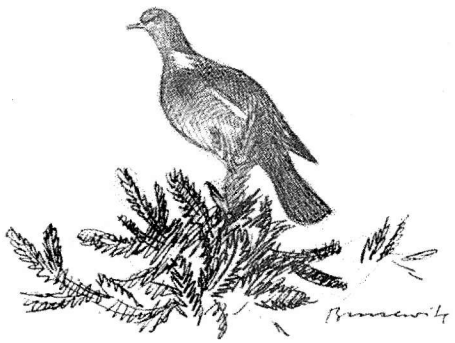

Gök *Cuculus canorus*

En av de mest mytomspunna och hemlighetsfulla fåglarna är göken, med det ojämförligt mest välkända fågellätet i Sverige. "Redan vid slutet av april börjar folkörat lyssna. Bland fåglarna är göken främst bland dem, som aldrig glider bort ur folkminne och folkmun", säger Harry Martinson (1904–1978; ur *Midsommardalen*, 1938). För i folkfantasin, i legender och sagor, spelade göken en stor roll, och hans uppträdande och galande kunde tydas på mångahanda vis och skapa spänning i tillvaron.

I början av maj hörs den efterlängtade ropa sitt kóck-koo i ett vårfagert Ottenby lund. Även om göken minskat kraftigt från 1980-talets början hörs fortfarande fyra till fem stycken på vår runda.

Det var inte lätt att vara gök och göra alla till lags i svunna dagar. Ena gången skulle göken gala kort, andra gången långt. Han skulle dessutom första gången han gol låta sig höras i väst (det är bäst) eller i öst (det ger tröst), men aldrig i norr (det ger sorg), och allra minst i söder, ty det bådade att den som lyssnade snart var döder. Göken skulle också genom antalet rop ge svar på frågan hur många lyckliga år man hade kvar att leva.

Det gav mig anledning till en snabbtest helt apropå i Ottenby lund. En morgon, den 10 juni 2002, kom en gök snabbt flygande mot nordost förbi fågeltornet vid Allévägen och satte sig i en av björkdungarna utåt Schäferiängarna. Den började genast att gala, och jag att räkna. I första omgången gol den exakt 160 gånger, och efter ett kort uppehåll började den igen; totalt blev det 38 omgångar med 25 – 35 sekunders uppehåll mellan omgångarna. Allt som allt ropade göken 1 036 gånger under cirka halvannan timme, tills en annan gök kom flygande och satte sig i närheten. Tysta flög de båda bort; kanske blev det ett kärleksmöte? Men hur många gånger min gök kan tänkas ha ropat under ett dygn förblir en obesvarad fråga, liksom den om antalet framtida lyckliga år.

Att härma en gök ansågs i gamla tider ofta vara farligt. Det kunde göra göken så upprörd att han spottade blod; därav uttrycket "gökblod".

Pingstafton den 10 juni 2000 cyklade jag med min son och sonson genom norra lunden. Vid Ljungbackssjön stannade vi till i aderton graders värme. Fåglarna sjöng och göken gol, och jag kunde inte låta bli att härma den. Strax därpå flög en gök ut från en av lundens ekkronor och satte rak kurs mot oss för att driva bort den förmodade inkräktaren. Nu hände något jag aldrig tidigare upplevt: som en gul torped kom en sommargylling farande och störtdök mot göken – tydligen hade göken gjort ett intrång i gyllingens revir. Båda två försvann hastigt in i lövverket.

Flera växter har fått sina namn av att de slår ut när göken börjar gala i maj, som gökblomster, gökärt och purpurröda göknycklar, som åtminstone på Öland också kallas för gycklaren.

Gökropen hör mera maj till än sena juni. Efter midsommar bör göken hålla tyst, säger gammal svensk folktro; i varje fall sedan den första höhässjan kommit upp ute på vallarna. För när göken slutat gala trodde man att den förvandlades till hök. Enligt gamla sägner var den rädd för höstackar.

Hos August Strindberg (1849–1912) hittar vi den här beskrivningen av när göken slutar gala (Göken, *Dikter*, 1883):

När lien gått fram på ängen
och blomstren ligga på bår,
då tystnar göken i skogen
och tiger tills åter blir vår.

I våra dagar sker slåttern tidigt, och lysande inplastade vita rundbalar av hö är vad göken ser när han blickar ut över fälten.

När tystnar då göken i Ottenby lund? Fram till den åttonde juli hörs han tämligen regelbundet med två till tre stycken per dag. Därefter blir det inte något ihärdigt galande någon tid på dygnet, men om man lyssnar dagligen och råkar passera i rätt ögonblick kan man få höra någon. Exempelvis hörde vi den 12 juli 2003 en gök gala i norra lunden, men endast tre gånger. Samma dag i skymningen klockan 21.30, efter ett kraftigt åskregn, hörde vi göken i Näsby, men nu endast två gånger. Om det var samma gök som vi hört tidigare på dagen förblir okänt. Den 16 juli var det dags igen, även nu i norra lunden. Först hördes den fyra gånger; efter en stund ytterligare två gånger. Det var allt. Senast hörda gökrop är från den 18 juli 1996.

En fin upplevelse var vi med om på den dagliga lyssnarrundan den 14 augusti 2001. Då hade nästan all fågelsång upphört, som brukligt vid den tiden; endast någon enstaka ringduvas hoande hördes på håll, och en lövsångares lite trevande försök till sång. Vid resterna av Linnéladan efter Djurhusvägen, tätt inne bland björnbärssnåren, fladdrade en större brunspräcklig fågel till på en låg gren – en gökunge. Plötsligt kom en av fosterföräldrarna, en trädgårdssångare (en av lundens vanligaste sylvior), med mat, och ett stort lackrött gap öppnades. Den utflugna gökungen matades med korta mellanrum; vi stod och tittade en stund, innan vi cyklade vidare.

Nu vet man att göken slutat gala för i år. "Det var som om sommarens hjärta hade slutat att slå", för att tala med Gunnar Brusewitz (1924–2004). Fram till mitten av september ses en och annan "gökhök" svankflyga söderut, kryssande genom lunden eller mellan alvarets träddungar – ofta förföljd av upphetsade ärlor. Göken är en utpräglad tropikflyttare med vinterkvarteren i Östafrika. Mediandatum för Ottenby är den 23 augusti.

Författaren Tomas Tranströmmer har träffsäkert sammanfattat gökens korta visit i Sverige i några rader: "Sommaren åldras och allt flyter ihop till ett enda vemodigt sus. Cuculus canorus återvänder till tropikerna. Dess tid i Sverige är över. Den blev inte lång! I själva verket är göken medborgare i Zaire . . ." (Göken, *Sorgegondolen*, 1996).

Sånglärka *Alauda arvensis*

Sånglärkan är vårfågeln framför alla andra. Med all rätt hälsas den som vårens budbärare i ett land där vintern alltför länge får driva sitt spel. Det är märkvärdigt med den fågeln; lärkan är som ingen annan känd och värderad av alla människor, vare sig de har minsta intresse för djur och natur eller ej.

Vid gynnsam väderlek och ljumma sydvindar kan man se de första lärkorna redan i februari. De tillhör "pendlarna" och tvingas ibland retirera tillfälligt mot söder när nordan sveper ner med snö i faggorna. När de återvänder hörs deras välbekanta korta och lite kärva "prritande" läte. Snart hörs också en första trevande sång, och inom kort ligger lärksången tät över nejden – detta landskaps evighetsröst.

Man kan nog säga att lärkan är de svenska skaldernas favoritfågel. Harry Martinson skriver: "den ringer i åkrarnas alla hörn (. . .). Högt över plöjor och vintersnikna markdimmor stannar hon stilla på himlen, spärrar in sig själv i sin sång" (ur *Det enkla och det svåra*, 1939).

Ingen antologi över sångerna om lärkan vore heller fullständig utan den finländske författaren Jarl Hemmer (1893–1944). "Den oförlikneliga" kallar Hemmer lärkan. Ingen stiger "i samma sprängande extas som hon rätt in i solen . . ." Ingen offrar sig så helt, sjunger sig så dödstrött som en lärka. "Hon vet ett enkelt evangelium, som aldrig får förstummas: Solen lyser!"

Ibland får man en känsla av att lärkan mer hör luften än jorden till. Ett passande namn som användes i äldre tider var "himmelslärka".

Knappast någon annan svensk fågel sjunger så ihärdigt som sånglärkan. Från februari/mars till slutet av juli kan man dagligen höra dess intensiva sång under dygnets ljusa timmar. Bara ringduvan är jämförbar vad gäller sångperiodens längd, och den kan inte mäta sig med sånglärkan vad gäller sångens intensitet under dygnet. Att räkna antalet sjungande sånglärkor är nära nog omöjligt. Efter vår färdväg ses och hörs den i lundens ytterområden – allmänt över fälten från vandrarhemmet ned mot lunden, över Schäferiängarna vid

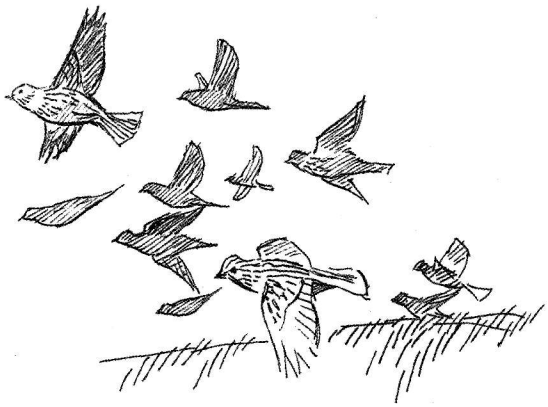

fågeltornet, samt längs landsvägen – från bilparkeringen vid Allévägen fram till Ås kyrka.

När inventeringen börjar första dagarna i juli sjunger sånglärkan fortfarande energiskt och ihållande, men i mitten av juli avtar sången gradvis; fram till den 23 juli har vi sedan mera enstaka observationer, och därefter sporadiska till sista dagarna i juli. Senast hörda sång – kortvarig, från *en* lärka – är från den 1 augusti 1996. Längre in i månaden hörs endast enstaka sångtoner, som den 18 augusti 2002 när tre stycken lyfte från ängen vid Prästtorp. De som nu är kvar i reviret blir alltmer tystlåtna. Ibland lyfter någon lärka från marken och stiger till väders i brant flykt på fladdrande vingar. Men kraften och sångförmågan är borta; inga toner hörs längre.

Ännu på senhösten kan man möta flyttlärkor i stora flockar i svepande flykt över fält och stubbåkrar; en och annan kan då stämma upp några korta drillande vårtoner. Milda vintrar stannar en del i södra Sverige; övriga flyttar huvudsakligen till Västeuropa.

Trädpiplärka *Anthus trivialis*

Det är i slutet av april och början av maj, vid lövsprickningen, som trädpiplärkan anländer från tropiska Afrika. Trots att trädpiplärkan är en av Sveriges vanligaste och mest spridda fågelarter, är den tämligen okänd bland allmänheten. I Ottenby lund hör den hemma i de mera öppna och glesa delarna. Under häckningstiden söker sig särskilt hanen, med sitt säregna uppträdande, till trädens kronor, från vilka han utför sina ivriga, ofta nästan extatiska sånglekar.

Denna typiska sångflykt är det bästa kännetecknet. Hanen höjer sig snett upp i luften med fladdrande vingar, gärna från toppen av ett träd, för att sedan i sugande, smäktande toner falla på stela vingar som en liten brun papperssvala, tillbaka ned till sittplatsen igen. Detta upprepas flitigt, även mitt på dagen.

Hela maj och juni, ända fram till omkring den 12 juli, är den välljudande sången ett betydande inslag i lundens fågelkör. På vår runda hörs upp till ett halvt dussin; enstaka dagar 7–9 stycken. I mitten av juli hörs allt oftare ett diskret men genomträngande klart varningsläte från de vuxna, i närheten av boet. Nu är sångtiden över för året, även om en sista avmattad sång hördes den 23 juli 1995. Ett nytt rekord sattes 2004, då en trädpiplärka hördes sjunga på samma ställe under fyra dagar fram till och med den 29 juli.

När höstflyttningen närmar sig i slutet av augusti och september (mediandatum för Ottenby: 30/8) är trädpiplärkan åter mer markbunden, och samlas i små glesa sällskap i öppen terräng och efter havsstränder, inför den förestående färden mot söder och tropiska Afrika.

Gärdsmyg *Troglodytes troglodytes*

Gärdsmygen, risbråtarnas lille kung, är vår näst minsta fågel. Den finns och hörs i Ottenby lund hela året. Vilken upplevelse att få se eller kanske höra gärdsmygen sjunga en gnistrande snöig och kall vinterdag, när allt är tyst och stilla i lunden; endast någon hackspetts knackningar hörs på håll . . .

Denna fågelvärldens pygmé har begåvats med många lustiga, ofta lokala, folkliga smeknamn – som tummeliten, jordsmula, mysing, brötskit, surre, baskakung och Thomas i gärdet, för att nu bara nämna några.

Tidiga vårmorgnar är gärdsmygen i farten, denna snårskogarnas lilla uppstjärtade och ljudliga krabat. Man upphör aldrig att förvånas över den ovanligt starka sången från en så liten fågel; en ihållande, hetsigt svirrande strof av klara, höga toner. Det överraskande tonflödet är omväxlande och melodiskt, fylligt och uthålligt.

Gärdsmygen har en lång sångperiod och lägger ofta två kullar. Den sjunger hela våren och sommaren; först i mitten av augusti avtar sången. På vår runda växlar antalet, men vanligen hörs fyra till sju individer. Ibland uppstår växelsång mellan grannarna, och sången böljar fram och tillbaka. Utöver sången låter gärdsmygen ibland höra ett torrt, ganska hårt *tseck*, som stundom övergår i ett utdraget smatter. Senast hörda är från den 25 och 27 september 2002 i norra lunden.

En del gärdsmygar är stationära, andra övervintrar i södra och mellersta Sverige, medan flertalet på senhösten flyttar till Mellaneuropa. De första återkommer i slutet av mars, men de flesta kommer i april. Mediandatum för flyttande gärdsmygar över Ottenby fågelstation är på våren den 25 april och på hösten den 10 oktober.

Näktergal *Luscinia luscinia*

Plötsligt en tidig morgon sitter han där, lika oväntad som efterlängtad – de öländska lundernas karaktärsfågel, näktergalen. De första nyanlända till Ottenby lund sitter ofta helt synliga en bit upp i ett ännu outslaget träd, de första dagarna i maj. Den starka och genomträngande sången hörs vida omkring, och ljuder flitigt under en stor del av dygnet. Hela kroppen vibrerar och strupfjädrarna rör sig som små vågor fram och tillbaka på den uppblåsta halsen.

Få fåglar är så ryktbara, så besjungna i litteraturen som näkter-

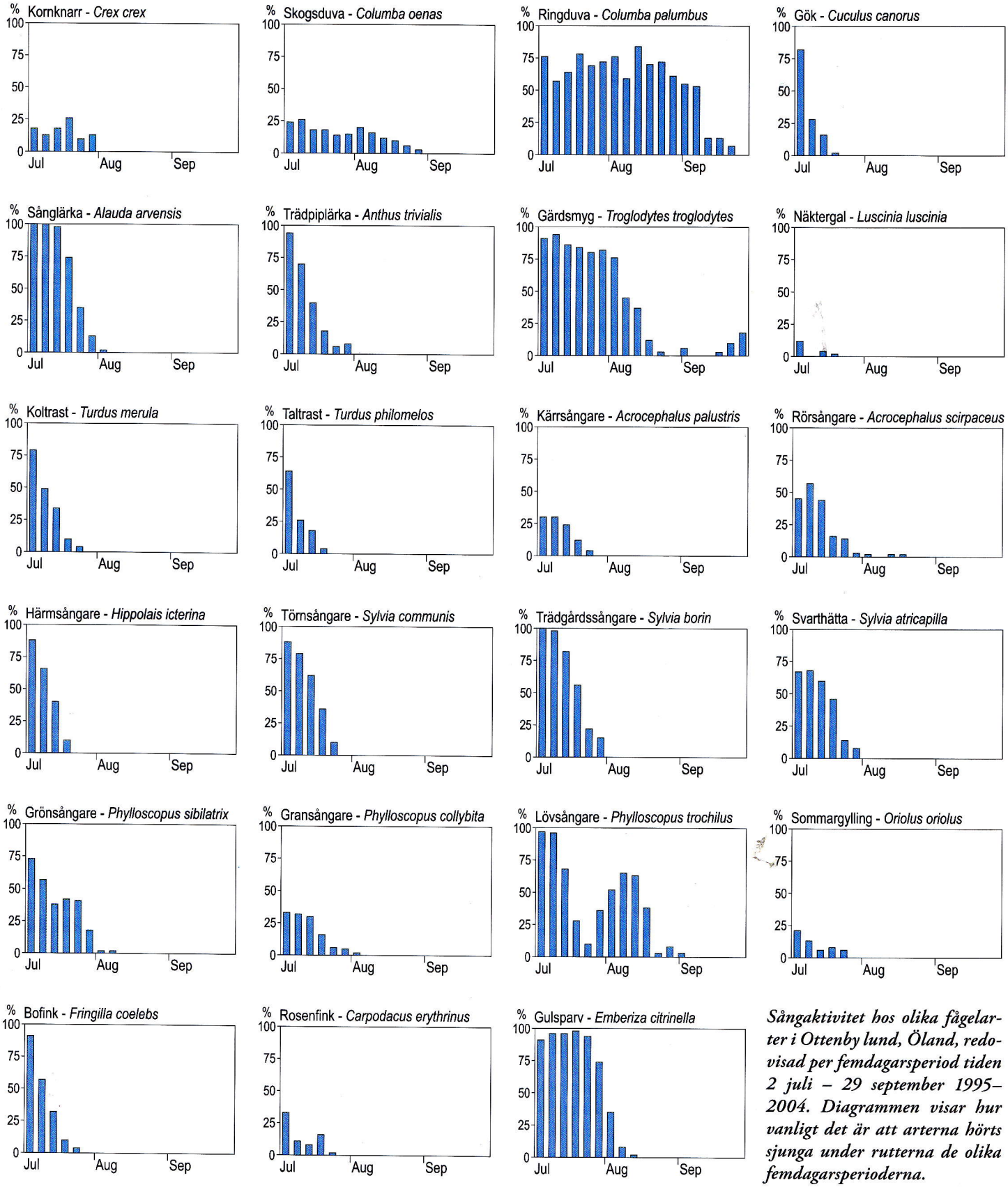

Sångaktivitet hos olika fågelarter i Ottenby lund, Öland, redovisad per femdagarsperiod tiden 2 juli – 29 september 1995–2004. Diagrammen visar hur vanligt det är att arterna hörts sjunga under rutterna de olika femdagarsperioderna.

galen. Det sägs att näktergalen är den enda fågel som härstammar från paradiset. När Adam och Eva blev utdrivna ur paradiset följde näktergalen med dem, och därför kallas den också paradisfågel. Det är näktergalens underbara sång som gett upphov till denna sägen. Och enligt de gamla grekerna var näktergalen inte bara skön att lyssna till, utan det var ett lyckosamt omen om man fick höra dess sång. Här rör det sig säkerligen om sydnäktergalen, närbesläktad med vår näktergal.

Linné skriver om näktergalen att "det kan väl röra ens innersta, då man om sommaraftnarna går att höra deras angenema sång, särdeles om flera av dem äro tillsammans på en trakt". För det är känt att näktergalen sjunger bäst i tävlan med andra. Men som hos de flesta arter, som är goda sångare, förekommer stora skillnader i den individuella förmågan.

Fast näktergalen sjunger även om dagen behöver han också nattens mystik för sin sång, denne "nätternas skald", som han också kallas. Han är en dramatisk sångare, en utsökt konstnär, vars tonflöde präglas av energi och klangstyrka, och vars tekniska förmåga överträffar de flesta andra arters.

Klassiska och moderna skalder ha skänkt honom sin tribut – han lovprisas av många, som exempelvis Hjalmar Gullberg (1898–1961) i Till en näktergal i Malmö, 1942):

> Den största sångaren på denna jorden
> har kommit för att skingra våra kval.
> Jag hör musik och letar efter orden.
> Sjung näktergal, min hemstads näktergal!

Först vid 39 års ålder (1888) blev August Strindberg av en fågelkunnig visad på en näktergal som satt och sjöng i ett pilträd vid Langelinje i Köpenhamn. Själv trodde han att det var en taltrast som sjöng! "Hvar *det* näktergalen? Hvar det alltsammans?" För Strindberg blev den berömda sången en djup besvikelse.

Antalet sjungande näktergalar som hörs på inventeringsrundan – kring infarten i norra lunden, samt ofta någon vid jägarebostaden i Ottenby – har under åren 1995–2004 ganska konstant varit fem till sju individer.

Redan kring midsommar tystnar näktergalen rätt hastigt efter knappt sex veckors sångtid. Lundens grönska har vid det laget djupnat. Allt oftare hörs ett varnande, torrt knarrande läte från de vuxna fåglarna. Det avslöjar att det finns utflugna ungar i de täta busksnåren av slån och björnbär.

När vi gått in i juli hörs näktergalen blott undantagsvis, och då ofta bara med några enstaka, spridda toner. Sista antydan till sång i norra lunden är från den 16 juli 1997 och 20 juli 1998. Vid Ottenby har försök hörts till i mitten av augusti (Marika von Schultz). Vid denna tid (mediandatum för Ottenby: 18 augusti) börjar den långa resan mot sydost till vinterkvarteren i tropiska Afrika.

Koltrast *Turdus merula*

Av alla våra trastar är nog koltrasten den mest välkända. Den finns i växlande antal året runt i Ottenby lund, både som bofast, som flyttfågel och som övervintrare.

För 150 år sedan var den här i landet ännu en utpräglad skygg skogsfågel – detta var innan den upptäckte tätorterna. Sången med sina djupa, klara och melodiska flöjttoner hörs tidigare i städerna än på landsbygden. Lunden är inget undantag; inte förrän i slutet av mars hörs de första sjunga.

Koltrastens popularitet hos svenska folket gjorde att den röstades fram som Sveriges nationalfågel 1962. Tävlingen avgjordes i Dagens Nyheter. Inspirerade deltagare skickade in både poem och färgglada porträtt av olika favoritfåglar. Men det var den troskyldiga koltrasten som vann röstarnas hjärtan.

"Den har så fäst sig vid oss att den nu i stor utsträckning övervintrar här. Det är kanske det bästa som hänt i svensk natur i våra dagar" skriver författaren Knut Hagberg (1900–1975) i sin bok *Fåglarnas år*; detta redan 1958.

Ingen har lyssnat till koltrastens sång som den engelske statsmannen och fågelälskaren Sir Edward Grey (1862–1933). I boken *The Charm of Birds* (1929), om natur och fågelsång, prisar Grey koltrastsången i följande rader: "Det finns något i den som jag närmast kan beteckna som förtrolighet. Andra fåglars sång gläder och behagar oss, men koltrastens tycks vädja direkt till oss och röra någon djupt liggande känslosträng."

Kort sagt är koltrastsången en omistlig del av vår omgivning idag. För att citera författaren Gunnar Brusewitz: "Ingen fågel tolkar bättre det speciellt nordiska i den blå skymningen – där finns den kyliga klarheten och det aningsfulla vemodet" (ur *Hemma vid fågelsången*, 1961).

Koltrasten har en lång sångperiod; minst två kullar är regel och han hörs fram till mitten av juli. På vår runda hörs nästan dagligen två till fyra individer. Den senast hörda i lunden är från den 21 juli 1996.

För att höra den senare får man söka sig till städer eller förorter. I Täby, halvannan mil norr om Stockholm, hördes på en milrunda 15 sjungande koltrastar den 30 juli 2000. En del koltrastar sjunger fullödigt in i augusti. En sen notering från Täby är från den 14 augusti 2002 (Ulf Erlandsson i brev).

Höstflyttningen sker från slutet av september till början av no-

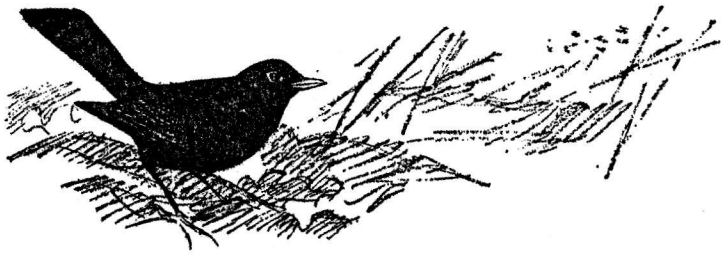

vember, och går mot Västeuropa. En något ovanlig upplevelse var jag med om mitt under pågående, intensiv flyttning den 22 oktober 2003. Dagen inleddes med mildväder, och trädgårdarna i Näsby fylldes av flyttande koltrastar som passade på att kalasa på fallfrukt av äpplen och päron. Ibland tog någon ett dopp i fågelbadet för att hålla fjäderdräkten i trim. En av koltrastarna skuggsjöng i snöbärshäcken, lågmält, med den saffransgula näbben sluten.

Morgonen därpå var Södra udden och lunden klädda i vitt; det var tre minusgrader och is på Ljungbackssjön. På den dagliga cykelrundan syntes ideligen koltrastar lyfta, som svarta projektiler mot den vita snön, åtföljt av det explosiva varningslätet.

Men alla flyttar inte. Vår svartklädda nationalfågel övervintrar regelbundet i Syd- och Mellansverige, till stor förnöjelse för den som har trädgård eller fågelbord. Mediandatum för flyttande koltrastar över Ottenby är på våren 11 april och på hösten 24 oktober.

Taltrast *Turdus philomelos*

När taltrasten anländer i slutet av mars är han den självklara solisten i den ännu glesa fågelkören i Ottenby lund. Ofta sitter han högt uppe i någon av lundens ekkronor, med huvudet sträckt mot den uppåtgående solen som belyser hans något rostgulfärgade bröst beströtт med svartbruna fläckar. En enastående syn! Försiktig – och ganska skygg – som den är, släpper den inte gärna någon inpå sig; då den känner sig störd kastar den sig ner och försvinner i skogen.

"Mästersångaren i svenska skogen", har Carl Fries (1895–1982) kallat honom. Taltrastens sång är full av energi, och kan liva upp den dystraste dag. Hans gåva ligger i hans talangfulla framförande. I klingande klara och rena flöjttoner, med upprepade korta taktfasta motiv, låter han sin kraftfulla stämma ljuda i lunden. "Han vill bli hörd och han vill höra sig själv sprida aftontalet fylligare och renare än någonsin", säger Harry Martinson i Taltrasten (ur *Midsommardalen*, 1938).

"Taltrasten är vår fågelvärlds Bellman, full av sång, dikt och bohemeri, alltid upplagd för ett gott skämt, knepig, vitsig, påhittig och retsam. Så återspeglar i varje fall folkdikten och folktron hans kynne, märkligt nog med tanke på taltrastens i verkligheten ganska tillbakadragna natur", skriver Carl-Herman Tillhagen (1906–2002) i *Fåglarna i folktron* (1978).

Taltrasten är bland allmogen känd under många namn. Bortsett från det mer officiella sångtrast kallas han vårtrast, vårens budbärare, nattvaka, grantolk och på Öland kläddra. Hans förmåga att "tala" är välkänd. Ingen fågelsång är lättare att översätta till människospråk. I alla de länder där taltrasten finns, går det också historier om hans inblandning i människors göranden och låtanden. En av många handlar om bonden som plöjer med *en* häst, och taltrasten ropar: "Spänn för två, spänn för två!" – Jag har bara en, svarar bonden lite vresigt, varpå taltrasten genast kommer med lösningen: "Klyv 'en, klyv 'en!"

En annan gång var det skogshuggaren på hemväg med sin trötta häst efter ett långt dagsverke som fick höra "vakan" ropa: "Grålle är trött, Grålle är trött, gå hem, gå hem".

Och så har vi sagan om den odygdiga och tjuvaktiga pojken, som av en kamrat stal en kniv med vitt benskaft. Bäst som pojken gick på stigen genom skogen, var det någon som ropade: "Knivtjyv, knivtjyv!" Pojken blev rädd och började springa, och då lät det igen: "Knivtjyv, knivtjyv!" – Hur var skafte?, skrek pojken ängsligt. "Benevitt, benevitt!", lät det ur skogen. Då blev pojken så förskräckt, att han vände och sprang raka vägen tillbaka med den stulna kniven.

På vårflyttningen i början av april hörs tidvis upp till ett halvdussin sjunga på rundan. Efter en lång sångperiod hörs i början på juli en till två per dag, varefter förekomsterna blir mer sporadiska framemot den fjortonde. Efter den fjortonde har vi enstaka förekomster; senast hörda taltrast är från den 19 juli 2004. Så dags på året är den andra kullen avklarad. Ibland ses någon vuxen på matsök efter lundens skogsstigar.

Vid Ottenby fågelstation ses merparten flytta förbi under de första dagarna i oktober, på väg mot Sydvästeuropa.

Kärrsångare *Acrocephalus palustris*

I slutet på maj, som en av de sista flyttfåglarna, anländer från Afrika en av våra verkliga långflyttare – kärrsångaren. Först en vecka in i juni är de flesta på plats.

Fram till 1960 spred sig arten ganska långsamt i södra och mellersta Sverige; Öland var det enda landskapet där arten förekom årligen. Den första kända häckningen på Öland var 1973, då kärrsångaren också hördes sjunga i Ås socken. Vid Ottenby fågelstation ökade fångsten av kärrsångare mycket kraftigt fram till 1990, vilket antyder en viss spridning i östra Sverige. Men först 2002 märktes en tydlig ökning av antalet på vår inventeringssträcka från Ottenby efter landsvägsåsen fram till Ås kyrka.

När mästersångaren återkommer och intar sina gamla revir, står örtfloran redan hög; hundlokan öser sitt skira mjölkvita flor och lyser även i skymningen och på natten.

Det är främst sången som avslöjar fågelns förekomst. Så här i början på juni är han riktigt i sångartagen, inte bara på natten, utan också på dagen i stekande solsken. Ibland sitter han helt synlig, och kan då och då ses flytta sig inom reviret, men vanligen håller han sig väl dold i vegetationen.

Ett särskilt omtyckt område är vid infarten till fyrvägen vid Ottenby och bortemot jaktstugan. I det frodiga och täta örtbeståndet hörs ibland en handfull individer. Som sångare och härmare tillhör kärrsångaren de yppersta – han anses vara en av de förnämsta alla kategorier.

Hans sångperiod är kort och intensiv, och tempot högt. Redan kring midsommar avtar sången. Endast undantagsvis hörs två, sällan tre, sjunga fram till mitten av juli. Sent hörda är från den 19 juli 1995 och 2003, vilket dock överträffades 2004 då två till tre kärrsångare sjöng flitigt under nitton dagar i juli, och en så sent som den 23 och 24 juli; det sistnämnda är den senaste noteringen.

Redan i augusti (mediandatum för Ottenby: 12/8) försvinner huvuddelen mot vintertillhållen i tropiska Afrika.

Rörsångare *Acrocephalus scirpaceus*

När rörsångaren anländer en bit in i maj får man inte bli förvånad om hans sång hörs på oväntade ställen, som i fyrträdgården vid

Långe Jan, kring Ottenby kungsladugård, i Näsbys många trädgårdar, i buskmarker med flera ställen. Lite längre fram blir han kvar endast i Södra lundsjön och Ljungbackssjön i norra lunden. Om inte viltvattnen skapats och vass inplanterats genom hovjägare Robert von Schulz' (1933–1997) försorg, 1963 resp. 1965, hade nog inga rörsångare blivit kvar under häckningstid.

Omkring 10 maj hörs den första i Ljungbackssjön. Sången är något enformig och stötig, mestadels långsam, liksom småpratande i en jämn ström av skärrande toner. Rörsångaren sjunger ganska flitigt, under dagtid mer än sävsångaren.

Idag hotas sjön av igenväxning. På de konstgjorda öarna har högvuxna sälgbuskage tagit överhand, och de tidigare öppna klarvattenytorna har krympt betänkligt och invaderats av säv. Där kunde man förr se vigg, gräsand, småskrake och fiskande hägrar. Ibland lyfte någon rastande skogssnäppa, och tornsvalor ristade i hög fart med näbben mot vattenytan för att dricka. Numer finns endast något häckande sothönspar, och någon rörhöna hörs ibland.

I den täta bladvassen hörs rörsångaren sjunga i cirka två månader. På morgonen den 5 juli 2003, efter några blåsiga regndygn, gick vi som vanligt ned till Ljungbackssjön, när det plötsligt brakade till efter stigen; det var en stor murken ekgren som föll till marken. Genast satte en rörsångare igång att sjunga – den är känd att attraheras av störande ljud.

Fram i mitten av juli tystnar den alltmer; endast någon enstaka hörs på rundan. 1995 hördes dock två stycken sjunga såväl den 12 som den 19 juli. Att höra någon i augusti tillhör undantagen, men den 12 augusti 2003 hördes en sjunga klart och tydligt, ett stycke från den ordinarie rörsångarens revir. Kanske var den på flyttning, och lät höra sig en stund? En klar, nästan höstlikt sval morgon den 16 augusti var det dags igen; från ett av de täta sälgbuskagen hördes denna dag en rörsångare sjunga, vilket gav oss den senaste noteringen på säsongen.

Utpräglade torrsomrar kan ibland Ljungbackssjön vara helt torrlagd redan i slutet av augusti. Den 14 september 2002 kunde vi se en halvvuxen rävunge komma gående bland sävruggarna på Ljungbackssjöns förtorkade botten, på spaning efter något ätbart.

Vid det laget har rörsångaren redan påbörjat sin långa flyttning till vintertillhållen i tropiska Afrika (mediandatum för Ottenby: 6/9).

Vårvintern 2004 gallrades skogen, och terrängen öppnades kring Ljungbackssjön. Inget förändrade dock rörsångarens vanor.

Härmsångare *Hippolais icterina*

När björkarna i Ottenby lund mer och mer börjar skifta i olivgrönt i mitten av maj återvänder en av de sista flyttfåglarna: *Hippolais*, härmsångare – en långflyttare från Afrika.

Få fåglar har haft så många namnbyten genom åren. Vad sägs om: gulsångare, bastardnäktergal, bastardsångare, brednäbbad sångare, gulbrösta, gulbröstad/gulmagad sångare . . .

Allteftersom grönskan tilltar, tätnar också beståndet av härmsångare. Han är en av lundens karaktärsfåglar, och gör verkligen skäl för sitt namn. Från trädkronorna hörs hans mästerliga och virtuosa strofer – snabba, ljudliga och fantasifulla tonräckor med inslag hämtade från andra fåglars läten. Med lite tur kan man få se en skymt av det lysande orangefärgade gapet när härmsångaren sjungande drar omkring i lövverket högt däruppe.

Från slutet av maj och fram till midsommar är härmsångaren en av de allmännaste fågelrösterna i lunden. Nu sjunger den som mest intensivt, och upp till ett tjogtal hörs på vår runda. Därefter avtar sångarglöden snabbt; fram till den 10 juli låter som mest bortåt sex stycken per dag, därefter upp till tre per dag. Den senast sjungande är från den 19 juli 1995.

Bortflyttningen sker tidigt – redan i månadsskiftet juli – augusti (mediandatum för Ottenby: 7/8) lämnar denna en av våra kortvariga sommargäster vårt land, och beger sig till vinterkvarteren i tropiska Afrika.

Törnsångare *Sylvia communis*

Gråa sångaren, *Sylvia cinerea* på latin, var namnet på törnsångare i Sven Nilssons (1787–1883) *Skandinavisk fauna, Foglarna*. Den första upplagan utkom 1824, den andra 1835. I tredje upplagan, 1858, kom den att heta grå sångare. Namnet törnsångare användes först av zoologen August E. Holmgren (1829–1888) i *Svensk exkursionsfauna, Del I, Foglarna*, 1871.

Det svenska namnet gråsångare togs sedan över av *Hippolais caligata*, som förr hette liten bastardnäktergal eller mindre härmsångare och numera kallas stäppsångare. Tala om namnförbistring!

Törnsångaren, förr även kallad törnsmyg, återvänder till Öland mer allmänt i mitten av maj. Framför allt är den gläntans och det öppna landskapets fågel, som på vår inventeringsrunda hörs kring Ljungbackssjön, vid Ottenby och efter landsvägens åkerkanter mot Ås kyrka. Han är en flitig sångare, som har blott anspråkslösa fordringar när det gäller valet av boplats – han trivs i sin öppna, till synes torftiga och ofta blåsiga miljö. Ofta ses han sjunga – stundom lite oroligt, med uppresta hjässfjädrar – i toppen av en nyponbuske, ett slånbuskage eller en stängselstolpe. Ibland ger han sig ut i luften på en kort flygtur, i hastig, ryckig sångflykt, och en lång rad torrt knaggliga toner flödar från honom. Den enkla, envetet framförda sångstrofen, då och då med inslag av härmläten, lägger man lätt på minnet. På något sätt symboliserar törnsångaren den svenska sommaren – med solvärme och vajande brunbränt gräs, i kontrast mot dikesrenarnas blåa cikoria.

Efter två månader slutar törnsångaren att sjunga, ganska hastigt, omkring den 20 juli. Då har två till tre hörts nästan dagligen på vår runda. Från år 2001 märks en viss ökning, till upp emot ett halvt

dussin om dagen. De senaste hörda är från den 22 juli 1995 och 2001, samt den 26 juli 2004.

Höstflyttningen når på Södra udden sin kulmen omkring den 19 augusti. Vår ras av törnsångare har sina vinterkvarter i tropiska Afrika söder om Sahara.

Trädgårdssångare *Sylvia borin*

När trädgårdssångaren kommit mera allmänt till Ottenby lund omkring den 20 maj, blir han en av dess vanligaste och flitigaste sångare för en lång tid framåt. Vid den tidpunkten är lunden i skiraste grönska, och sommaren gläntar på dörren. Allteftersom grönskan tilltar, blir det svårare att få syn på fågeln där han outtröttligt kilar omkring i det täta lövverket. Hans dräkt är anspråkslös, men sången märks lyckligtvis desto mera – en melodiös, ändlös slinga av mjukt jollrande toner. Det är som om den aldrig vill sätta punkt för sin sång.

Författaren Carl Fries skriver: "hans behagliga koloratursång kommer med små trillande och rullande toner liksom på lek ur grönskan" (ur *I svenska marker*, 1930).

Ibland kan det vara svårt att skilja trädgårdssångarens sång från svarthättans. En god regel är dock, att när man tvekar, är det vanligen fråga om trädgårdssångaren.

På inventeringsrundan hörs under maj och juni dagligen upp till ca 25. Under första hälften av juli minskar antalet; nu hörs upp till ett dussin per dag. Därefter minskar antalet gradvis ytterligare, till några enstaka omkring den 25 juli. Först då, efter två månaders energiskt sjungande, avtar sången markant. Senast hörda sång är från den 30 juli 2002. I början av augusti hörs ibland korta, trevande sångförsök.

Då har trädgårdssångaren redan påbörjat långflyttningen till tropiska Afrika. Mediandatum för Ottenby är den 1 september.

Svarthätta *Sylvia atricapilla*

Ibland redan i slutet av april, men oftast i början av maj återkommer svarthättan till Ottenby lund från sina vintervisten. Med rätta har han namn om sig att vara en av våra allra främsta tonkonstnärer. Sången inleds ofta med lågmälda, nästan oansenliga strofer eller småpratande – ibland ganska likt trädgårdssångarens porlande joller. Men så följer plötsligt de höga, glasklara och kraftfulla flöjttoner, som är det som helt dominerar sången.

Yngve Flyckt (1908–1959), som var framstående både musikaliskt och ornitologiskt, berättade en gång en historia om en svarthätta som sjöng särskilt virtuost. Fågelns fantasi syntes outtömlig. Bland mängden av olika motiv hade just denna svarthätta ett som musikkännaren Flyckt lade särskilt märke till. Det var musikaliskt perfekt som om det vore komponerat av en mästare. Till sin förtjusning skulle Yngve Flyckt senare återfinna detta motiv exakt återgivet i en pianotrio i B-dur av Mozart. Denna trio hör inte till den gängse konsertrepertoaren, och Flyckt visste bestämt att han själv inte stiftat bekantskap med den innan han hörde svarthättan sjunga detta Mozart-motiv.

Låt mig citera: "Jag har aldrig senare hört motivet hos någon svarthätta eller annan sångfågel, ens i antydd form. Det var, från mänsklig synpunkt, en mästersångares triumf, en hyllning till Mozart som jag tycker är förunderligt skön och träffande." Det här iakttog Yngve Flyckt 1942 när en kull svarthätteungar just hade lämnat boet. "Hanen sjöng ännu den elfte (juli) för att sedan plötsligt bli allt starkare i sången. Den sextonde var han i praktform." (Ur *Fågel*, 1951.)

Svarthättan lägger i regel två kullar, och hanens sångperiod blir därför avbruten då och då under häckningstiden, men i gengäld tar han skadan igen på eftersäsongen efter att ungarna lämnat boet.

På vår inventeringsrunda hörs ett fåtal sjunga ganska regelbundet i maj, juni och fram till den 22 juli – sällan mer än en till tre per dag, undantagsvis fyra till fem. Därefter avtar ett av de allra vackraste inslagen i lundens fågelkör, och endast enstaka sångförsök hörs. En sista verklig sång hördes den 28 juli 1996 och 2002.

Omkring den 21 september kulminerar höststräcket och fångsten vid Ottenby fågelstation. Vill man förlänga säsongen och höra svarthättan sjunga i vinterreviret får man följa med till Medelhavsområdet.

Hamnar man i Italien, på landsbygden eller en park i någon stad, kan man sålunda få höra svarthättans välljudande sång. Är man i Rom, hör det till att förr eller senare gå uppför Spanska trappan, och därifrån är steget inte långt till den vidsträckta parken Villa Borghese – en omtyckt tillflyktsort för jäktade romare. Går man här en novemberdag i blekt solljus, möts man ofta av ansenliga starflockar som drar fram i trädtoppshöjd, på jakt efter insekter, innan de slår till för övernattning.

Här håller också några av *våra* fåglar vinterrevir. Rödhaken strör sina silverklara toner omkring sig, om än något dämpat. Kanske låter svarthättans sång klarast, renast och högst – den nästan ekar mellan träden och överröstar trafikbruset som hörs på håll.

Går vi upp på Palatinen, en av Roms sju kullar, med sina ruiner av kejserliga palats, har vi en storslagen utsikt över Forum Romanum. Häruppe möter vi svarthättans sällsamma sång i en oas av stillhet och tystnad, mitt i hjärtat av den larmande staden.

På krönet av Aventinen ligger basilikan Santa Sabina. I den välskötta klosterträdgården hördes den 4 november 2001 inte mindre än tre svarthättor, som nästan sjöng ikapp med rödhake och gulhämpling.

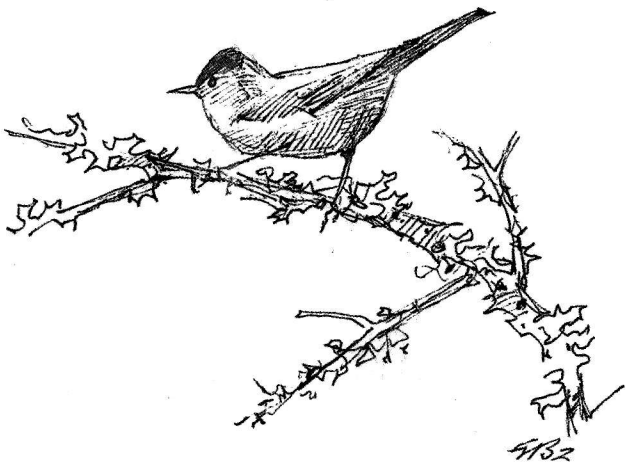

Nu lämnar vi den eviga staden. På ön Capri, där den svensk-italienska fågelstationen ligger, hörde vi en svarthätta sjunga i San Micheles trädgårdar en oktoberdag 1993. Går man runt på ön hörs den i lummiga branter och olivträdgårdar.

Från Capri tar vi klivet till Garganohalvön, "sporren" på den italienska stöveln. I kuststaden Vieste vid Adriatiska havet har vi hört svarthättor sjunga i strandskogens pinjer och hotellens lummiga trädgårdar, ljumma oktoberdagar 1994 och 2003.

Men åter till Sverige. Långt in på senhösten ses svarthättan kalasa på bär och frukter av skilda slag. En del till och med övervintrar i vårt land, medan flertalet vid det här laget flyttat till Medelhavsområdet och östra Afrika.

Vi får vänta några månader på att åter får höra den svarthuvade sångaren, "munken", sprida sina glasklara flöjttoner här i Norden.

Grönsångare *Phylloscopus sibilatrix*

Vid lövsprickningen i mitten av maj återvänder grönsångaren från tropiska Afrika. I Ottenby lund håller han till i sin egen gröna värld högt uppe i lövträdens kronor. Ständigt far han omkring, ofta sjungande – i svävande sångflykt med utbredd stjärt fladdrar han från träd till träd. Det är nu, under en kort tid på försommaren, som det är som lättast att få se grönsångaren, i det ännu glesa lövverket.

I kören av lundens sångare är han en av de vanligaste och flitigaste; han tar endast obetydliga pauser och upprepar ofta sin strof var femte sekund. Med lite tur kan man i grönskan få se den smala fågelkroppen vibrera av ansträngning, medan tonerna tillrar ur den vidöppna näbben. Sången är som ett svirrande av toner; den har liknats vid ljudet av ett silvermynt som efter att ha snurrat runt dallrande lägger sig till rätta på en bordsskiva.

Innerligheten i sången är gripande – sångaren med "silverklang i strupen", har han blivit kallad. Då och då avbryts sången av ett nästan klagande, enstavigt lockläte; *tju, tju, tju, tju.*

Grönsångaren har en ganska kort sångperiod i maj–juni. Då hörs upp till 15 sjunga på vår inventeringsrunda. Efter midsommar avtar sången alltmer. Fram till mitten av juli hörs i medeltal tre till fem om dagen; som mest hördes sex stycken den 3 juli 2001. Därefter blir sången alltmer trevande och svag, och intervallerna längre; under resten av juli hörs endast en till tre om dagen. I augusti hörs i regel endast sångförsök. Senast hörda sång är dock från den 7 augusti 1995.

Vid det laget har grönsångaren redan påbörjat den långa flyttningen till vinteruppehållen i Afrika (mediandatum för Ottenby: 9/8).

Gransångare *Phylloscopus c. collybita*

Gransångaren anländer till svensk mark tidigare än någon annan sångare. På en av våra första cykelrundor för året hördes i norra lunden en gransångare på påskdagen den 31 mars 2002. Men först i april hörs den säregna och välkända sången mer allmänt. Hans taktfast klinkande ramsa *zilp zalp* är en uppmärksammad och för många bekant strof. Ständigt är han i rörelse, nästan alltid på näringssök i buskar och höga träd, allt medan sången flitigt upprepas.

Numer berörs Öland under flyttningen regelbundet främst av två raser gransångare – dels den nordligt häckande rasen *Phylloscopus c. abietinus*, dels den sydliga *Ph. c. collybita* (nominatrasen), som är under spridning mot norr.

Sedan 1979 har Ottenby fågelstation gjort dräktstudier av infångade gransångare, i syfte att bestämma ras; vid denna tid började fågeln också uppträda mer allmänt. Det är numer den sydliga gransångaren som mest regelbundet uppträder under vår- och sommarfångsten. Sakta men säkert har denna kontinentala ras etablerat sig på ön; på sydligaste Öland också som häckfågel. I hela Ottenby lund noterades på 1990-talet vissa år upp till 20 revirhållande gransångare under häckningstid.

På inventeringsrundan hörs den sporadiskt i maj–juni, oftast i norra lunden, men också på Djurhusvägen, helt nära Allévägen. I juli har den under tioårsperioden hörts än mer sällan och oregelbundet. Något enstaka exemplar hörs då och då fram till den 2 augusti, då vi hade vår senaste hörda (1995). Märkligt nog har vi inte hört någon sjunga på rundan senare under hösten.

Flertalet gransångare flyttar i september–oktober, med en topp vid Ottenby fågelstation kring den 7 oktober. Trots att gransångaren är minst i släktet, är den härdigast av alla. Lite varstans i landet hörs den på hösten i gulnande skogsbryn och dungar sjunga ett stilla avsked, innan den lämnar oss för att flytta till Medelhavsländerna och, i en del fall, till Västafrika.

Liksom svarthättan och rödhaken är gransångaren känd för att revirsjunga vintertid, vilket jag själv fått uppleva en gång, den 19 december 1958. Strax utanför Addis Abeba i Etiopien hördes från kronan av ett mäktigt eukalyptusträd den välbekanta sången, om än säkerligen från en annan ras än våra. Långt borta från dessa breddgrader görs numer nästan årligen enstaka fynd i södra Sverige under perioden december–januari. Det första januarifyndet på Öland gjordes dock så sent som 1991.

Lövsångare *Phylloscopus trochilus*

Just vid lövsprickningen i månadsskiftet april–maj, en tid som alla längtar till, återkommer en av våra allra vanligaste fåglar, lövsångaren, med den kanske ljuvligaste av alla fågelstämmor. Dess sång är, har någon sagt, en "fågellätets svenska folkvisa". Något av bön och vädjan finns i dessa mjuka tongångar.

Ofta tycks lövsångarna anlända ganska samtidigt. Jag minns en tidig morgon, den 3 maj 1973, på Kilsbergens sluttningar i Närke. Från alla väderstreck hördes nyanlända lövsångares smäktande toner oupphörligt; jag fick en känsla av "den eviga fågeln", som lord E. Grey kallade den eftersom sången aldrig tycks upphöra under vårdagarna. Det var en massång som jag aldrig senare upplevt.

Lövsångaren hör till det omistliga i svensk natur, ända från Skånes slätter upp till Lapplands fjällvärld. Ingen fågelsång är så vek och innerlig som lövsångarens. Den är, för att tala med Erik Rosenberg (1902–1971), "stämd som intet annat till sol och sommargrönska", och låter alltid "lika smekande för örat" (ur *Fåglar i Sverige*, 1953). En sång som liksom vill berätta någonting åter och åter... Man talar ibland om den "nordiskt blonda musiken", och visst är lövsångaren en god representant för den.

Att studera en lövsångare är en upplevelse. Hela tiden är han i rörelse, flyger och hoppar runt i trädens bladverk, nästan rastlöst verksam; ständigt på jakt efter insekter, och samtidigt mjukt gnolande. Det latinska namnet *Phylloscopus trochilus* betyder "den snabbt löpande lövskådaren", vilket är en god karakteristik.

I Ottenby lund är han allestädes närvarande, denne vid sidan av bofinken allmännaste och flitigaste av alla våra sångare. När vårsträcket kulminerar i mitten av maj hörs på cykelrundan upp till ett trettiotal om dagen; en siffra som sedan halveras under juni.

Ännu ett stycke in i juli sjunger lövsångaren flitigt. Fram till den sjuttonde hörs i medeltal fem per dag sjunga; som mest tolv, den 5 och 7 juli 1999.

Nu hörs också fågelns lockläte allt mer, ett mjukt *huit*, och ungarna har i regel lämnat boet. De vuxnas sång avtar och blir mer trevande och lågmäld. Tystnaden fylls mer av flugsurr och ungfågelläten.

Sista dagarna i juli börjar en andra sångperiod som varar i cirka tre veckor. Främst är det "gula" ungfåglar som lärt sig melodin; till en början ljuder de smekande tonerna lite tveksamt, men snart helt självklart. Antalet sångare växlar från år till år – från enstaka individer till i snitt tre per dag, och upp till 13 sjungande fåglar den 6 augusti 1999. Ännu sista veckan i augusti hörs någon lövsångare sjunga; två stycken vid Ås kyrka den 28 augusti 2002 och en i norra lunden på månadens sista dag 2003. Några dagar senare, den 3 september, hördes en i Näsby. De spröda milda tonerna hörs nu som något av en avskedssång till sommaren. Men ännu soldisiga septembermorgnar kan lövsångaren höras lite varstans i landet.

Fågelstationens fångstdata visar att det nästan uteslutande är årsungar som ringmärks i augusti–september. Högsta medelfångsten vid Ottenby, baserat på 39 års fångstdata, är den 26 augusti, som också är median för höstflyttningen. En omtyckt sommargäst har börjat sin långa flyttning till tropiska Afrika, där den varje år tillbringar längre tid än i sin födelsebygd i Norden.

Sommargylling *Oriulus oriulus*

En av försommarens höjdpunkter är sommargyllingens ankomst till Ottenby lund, där den sedan gammalt har ett säkert tillhåll.

Redan den 2 juni 1847 lockade konservatorn och zoologen Wilhelm Meves till sig en sommargylling i Ottenby lund, en klassisk

svensk lokal för denna sydländskt sköna fågel. Det kom sedan att dröja mer än 100 år innan nästa fynd gjordes. Sedan 1953 förekommer den årligen, med ett fåtal undantag – t.ex. 1957 och 1959. Första häckningen i lunden konstaterades 1964.

Sommargyllingen anländer till Öland i senare delen av maj eller i början av juni och är då en pålitlig gäst i lunden. Att försöka hitta en flöjtande gylling en tidig morgon är dock ofta en svår uppgift. Det krävs tålmodigt spanande – ofta far han omkring långa sträckor i pilsnabb flykt, ständigt sökande efter larver och insekter i de fullövade trädkronorna. Tillgång till blöta kärrstråk och öppna klarvattenytor vill han gärna ha. Gustaf Danielsson (1899–1980) skriver i sin dagbok från den 2 juni 1965: "Gyllingen hörs första gången. Sommarväder. Hördes sedan vid varje besök. Vid ett tillfälle såg en skånsk skådis två gyllingar bada länge i den konstgjorda sjön (Ljungbackssjön) vid stängslet." Året därpå skriver Danielsson: "2/7 *Bo av gylling* alldeles söder om stängslet vid den lilla dammen. Honan ruvar, lämnar boet, återvänder efter några minuter. Hanen flöjtar i närheten några gånger." Vilken oförglömlig upplevelse det måste ha varit!

Här på norra gränsen av sommargyllingens utbredningsområde växlar beståndet år från år. Sannolikt häckar den årligen med något eller några par, i såväl södra som norra lunden. Om sommargyllingen i Ottenby lund rapporterar Patrik Rhönnstad från den 31 maj 1995 (*Calidris* 2/1996): "Dagen har varit intensiv och givande på flera sätt, totalt 14 olika individer fördelade på sex adulta par och ytterligare två fåglar observerades." Trots häckningsförsök blev utfallet minimalt, med endast en flygg unge. En orsak till det magra resultatet kan vara störningar av människor i gyllingarnas viktiga revir under den mest känsliga tiden.

Det är något mystiskt över sommargyllingen; han verkar gäcka åskådaren, men när man minst anar hörs hans vittljudande läte, en klar melodisk vissling. "Om fågeln är en gammal hane är synen enastående – något så *gyllene gult* som en solbelyst sommargylling finns icke!", skriver Erik Rosenberg i *Fåglar i Sverige* (1953).

Efter en ganska intensiv sångperiod i maj–juni tystnar gyllingen och för ett mer tillbakadraget liv. In i juli hörs den sparsamt och oregelbundet. Någon gradvis avmattning av sången, som hos ett flertal sylvior och gulsparv, finns inte hos sommargyllingen. Vissa år hörs ingen under hela juli. Andra år kan den flöjta till sporadiskt fram till mitten av månaden. Senaste sångobservation är från den 26 juli

1995; då hade den hörts i 13 av månadens dagar, vilket är rekord – vid tre tillfällen hördes dessutom två stycken. Den senaste anteckningen gjordes den 14 augusti samma år vid färisten intill stängslet i norra lunden, då en gylling satt helt öppet i motljus, men då hördes endast det nasala lätet, strävt och ihärdigt.

Vid det laget har sommargyllingen – en äkta sommarfågel, som anländer jämförelsevis sent – börjat sin bortflyttning till tropiska Afrika. Under juli har sommargyllingen hörts i sex av tio år under perioden 1995–2004.

Bofink *Fringilla coelebs*

I slutet av mars hörs de första nyanlända bofinkarna sjunga i Ottenby lund. Sången är till en början lågmäld och stroferna något ofullständiga. Efterhand ökar antalet, och i april blir bofinken den självklara solisten i den ännu kala lunden. Inga blad dämpar de ljudligt ekande drillarna.

Att bofinken, jämte lövsångaren, är vårt lands talrikaste fågelart råder ingen tvekan om, och detta gäller också i Ottenby lund. Från alla håll hörs bofinkens välbekanta sång, livlig och ihärdig, med en smattrande drill på slutet, som klingar åter och åter.

Har man tur får man uppleva när den stora mängden bofinkar på flyttning sjungande drar genom lunden på väg mot norr. Under några dagar gör de sällskap med lundens eget bestånd.

En sådan dag var den 16 april 2003 då vi räknade 45 sjungande bofinkar, enbart på vår runda. När bofinken är som flitigast upprepas strofen ganska exakt var sjätte, ibland var femte sekund. Detta samtidigt som den promenerar runt i grenverket och söker efter föda.

Bofinken är utan jämförelse lundens vanligaste häckfågel och alltid med i fågelkören; därtill behåller han friskheten och rytmen i sången hela sångperioden. Från april till slutet av juni hörs han sjunga regelbundet, mellan 20 och 30 stycken om dagen, alltmedan flera andra sångare i kören efterhand tystnar.

Under första veckan i juli halveras sedan antalet till cirka tolv, för att efter den 7 juli minska ytterligare till några få; cirka tre till fem sjungande. Från den 13 juli, ganska exakt genom åren, hörs vissa dagar endast någon enstaka; sången hörs sedan alltmer oregelbundet fram till den 23 juli, då den senast hörda sjöng 1997. Så dags på året sjunger även bofinken mer trevande och med längre pauser.

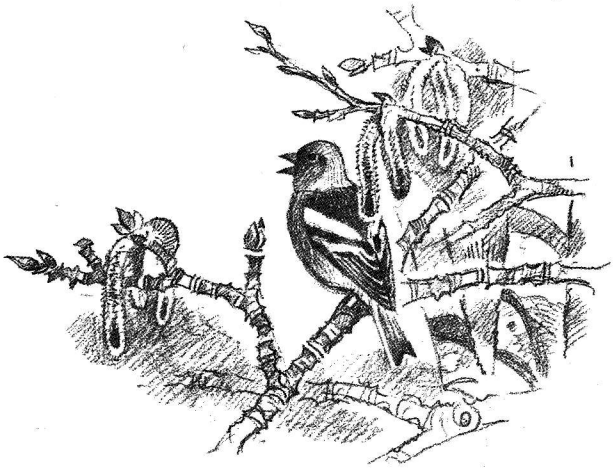

I augusti ses allt oftare små sällskap av provianterande bofinkar längs stigarna i lunden. Fram i september sker bortflyttningen i stora flockar och på bred front genom landet, för att på Ölands södra udde kulminera första veckan i oktober. Sträcket avtar efterhand till slutet av november, då merparten har flyttat till Västeuropa. Enstaka bofinkar övervintrar i Sydsverige.

Rosenfink *Carpodacus erythrinus*

Rosenfinken anländer i senare delen av maj och i början av juni. Den är en sentida invandrare från öster, som är årsviss häckfågel i vårt land sedan mitten av 1950-talet. Första fyndet på Öland gjordes 1953. Sedan dess 656 ringmärkts till och med 2004.

Under häckningstiden röjer den sig och väcker uppseende med sin klatschiga visselsignal *vidju vidju vju*. Ofta sitter han väl synligt, och att se en gammal, karminröd hane är en verklig skönhetsupplevelse. Han är en färgstark bekanskap!

En upplevelse är från den 27 maj 2003. Högt på en gren i ett vitskummande slånbuskage vid Ottenby satt en utfärgad hane och strödde sin välljudande sång omkring sig. En oförglömlig syn mot en blekblå himmel.

Det är i juni som man lättast får se och höra denna relativt oskygga juvel, och det rör sig alltid om enstaka fåglar. På inventeringsrundan påträffas rosenfinken främst kring fuktstråken i sly- och björkskogen kring Ljungbackssjön i norra lunden, samt i almarnas kronor vid Ottenby, Ås kyrka och Ottenby vandrarhem.

Redan efter midsommar börjar sången avta, och i juli hörs den ytterst sporadiskt, långt ifrån dagligen, fram till den 23 juli, då den senaste hördes i norra lunden 1998.

I mitten av augusti kulminerar bortflyttningen vid Ottenby – en exotisk sommargäst, en "grannlåtfågel", som Erik Rosenberg kallade den, lämnar landet. Var våra rosenfinkar övervintrar är inte känt i detalj, men sannolikt är det i Främre Asien.

Gulsparv *Emberiza citrinella*

Få svenska fåglar känns lättare igen på sin sång än gulsparven. Redan i mars återvänder den till Ottenby och lunden. De första hörs sjunga lite trevande och ofullständigt, ofta från de mer öppna partierna av lunden, efter Allévägen, kring Ottenby och efter landsvägen till Ås kyrka.

På långt håll lyser den gulhövdade hanens höggula, vackert tecknade huvud och roströda övergump. Från någon upphöjd plats

sjunger gulsparven sin enkla strof. Den välkända sången, en snabb stigande ramsa, återges ofta som "sju-räknandet". Skönheten i sången är helheten, med den långt utdragna och underbara sluttonen.

Gulsparven har ett skiftande förflutet. I äldre tid var den en vanlig fågel i det svenska jordbrukslandskapet. Därför väckte det uppseende och diskussion när arten under 1950- och 1960-talet minskade kraftigt, framför allt i södra och mellersta Sverige. I vissa områden minskade den med upp till 95 procent av det häckande beståndet; detta till följd av kvicksilverbetningen inom jordbruket, som sedan förbjöds 1966. Förvånansvärt snabbt kom gulsparven tillbaka, och redan i början av 1970-talet hade beståndet nått upp till sin tidigare nivå.

Gulsparven är en flitig högsommarsångare. I juli hörs på vår runda i snitt ett halvdussin per dag; som mest 14 stycken den 18 juli 2000. I augusti minskar antalet betydligt; endast enstaka hörs och ej dagligen, och sången blir alltmer lågmäld och avkortad. Senast sjungande är från den 11 augusti 1996.

Tyvärr finns återigen en tendens till långsiktig nedgång. Av oklara orsaker minskar arten även i många andra västeuropeiska länder. På vår runda märks en dryg halvering av antalet sjungande hanar från 2001.

Efter en sångperiod på nästan fem månader och minst två kullar tar det obeskrivligt sommaraktiga, som vilar över gulsparvens visa, slut. Många gulsparvar är stationära, och drar sig vintertid bara in mot bebyggelse. En del beger sig på senhösten ut ur landet ner mot Danmark; mediandatum för Ottenby är den 15 oktober.

TILLFÄLLIGT SJUNGANDE ARTER (I JULI OCH SENARE)

Vaktel *Coturnix coturnix*

Vakteln uppträder årligen sällsynt i södra och mellersta Sverige samt på Öland, med stora svängningar från år till år. På inventeringsrundan har det välkända vaktelslaget bara hörts under tre år av tio: 1995 den 10 och 11 juli i ängsmarken öster om Ottenby, 2001 den sista juni i kvällningen vid Prästtorp samt året därpå den 14 juli från fälten efter Carl X Gustafs mur.

En sällsynt gäst med ett tillbakadraget leverne har gjort sig hörd. Bortflyttningen sker med början i augusti till tropiska Afrika.

Kattuggla *Strix aluco*

I Ottenby lund är kattugglan sedan gammalt en känd häckfågel. Den är både röstbegåvad och talför och kan höras året om.

Senare år har en kattuggla under dagtid ibland haft en viloplats i ladan vid Allévägstornet, i en glugg högst upp under taknocken. Inte långt därifrån hördes på morgonen den 5 juli 2003 en kattuggla; ett vackert dallrande *å-å-å-å-* som en virvel på xylofon. År 2004 hördes en kattuggla på förmiddagen den 1 augusti med sin vibrerande fläjtning från en av de höga askarna vid Ottenby.

Kattugglan upphör aldrig att överraska med ett flertal olika läten, och är alltid trogen sitt revir.

Rödhake *Erithacus rubecula*

Fågel Rödbröst kallas han i den fromma legenden. En grå liten fågel drog bort en tagg ur Frälsarens törnekrona och sargade panna, och se, det föll en blodsdroppe på strupen och bredde ut sig över bröstet och färgade dess fjädrar röda. Det är en av många legender kring rödhaken.

"Den bröstrodnande vakan" har Johan Ludvig Runeberg (1804–1877) träffande kallat den. Redan i slutet av mars återvänder den till Sverige och Öland; mer allmänt under senare delen av april. Trots att rödhaken förekommer talrikt över större delen av landet, är han inte någon allmän häckfågel i Ottenby lund. Kanske saknas lämplig häckningsmiljö av mer täta buskage och lövsnår. Detta bekräftas också av den inventering som fågelstationen sedan 1972 årligen genomfört inom ramen för Svenska häckfågeltaxeringen. I den 9 hektar stora provytan i sydöstra delen av lunden räknas antalet sjungande rödhakar (period: ca 25 maj – 15 juni). Endast under elva av de 32 inventeringsåren (för 1998 saknas uppgifter) har rödhaken hörts, och antalet individer har vanligen bara varit en till två, maximalt fyra (1991). Men det hindrar inte att rödhaken är ett av Ottenby fågelstations huvudprojekt och dess mest ringmärkta flyttfågel.

Kylig vårkvällsskymning och rödhakesång hör samman. "Inledningstonerna är sköra som nattisen mellan tuvorna i kärret", skriver Gunnar Brusewitz. När rödhakens spröda silverporl hörs tycker man att ingen annan kan bättre – hans sång är helt enkelt ganska nära det fulländade.

På inventeringsrundan hörs enstaka rödhakar sjunga under våren, men när ungarna lämnat boet tycks också sången tystna för säsongen, och i juli har rödhakesången upphört nästan helt. Rödhaken har hörts sjunga endast under fyra av undersökningsperiodens tio år, och i juli endast vid sammanlagt tio tillfällen, fram till den 11 juli 1995 och 1997. Senaste notering är från den 1 augusti 2004, då några korta, spröda toner hördes vid färisten intill Ljungbackssjön.

På senhösten kan ansatser till sång höras. Första dagarna i oktober (mediandatum för Ottenby: 3 oktober) kulminerar sträcket och fångsten vid Södra udden. En och annan övervintrar i Sydsverige, medan flertalet flyttar till västra Medelhavsländerna och där hävdar fasta revir, där både hane och hona markerar med sin sång.

Rödvingetrast *Turdus iliacus*

Gradvis har rödvingetrasten ökat sitt utbredningsområde i Sverige. Tidigare fanns den huvudsakligen i Norrland. Under 1950- och 60-talen började den att uppträda allt längre söderut. Första kända häckningen på Öland är från 1953.

I Ottenby fågelstations häckfågeltaxering i sydöstra delen av Ottenby lund har den inte iakttagits under något år i maj–juni 1972–2004. De första observationerna på vår inventeringssträcka (1995–2004) var den 5 juli och 5 augusti 2003, då en hördes sjunga efter Allévägen. År 2004 den 4 juli och 18 augusti hördes en igen i samma område – kanske tecken på en nyetablering för rödvingetrasten i Ottenby lund?

Ärtsångare *Sylvia curruca*

Bara undantagsvis i juli hörs ärtsångaren sjunga efter inventeringsrundan, och endast under två av tio år. I norra lunden hördes en de första fyra dagarna i juli 2002 och året därpå mellan den 5 och den

9 samt den 14 juli. Det året hördes också en i syrenbuskaget kring jaktstugan den 6–9 juli.

Stundom hörs den välbekanta skallrande ramsan i Näsby, där fågeln trivs i täta buskage i många av byns trädgårdar. Den senast sjungande där är från den 27 juli 2004.

Mindre flugsnappare *Picedula parva*
Sedan gammalt har mindre flugsnapparen ett säkert tillhåll i Ottenby lund, vid norra randen av sitt utbredningsområde (första säkra häckningen var 1954). Många fågelintresserade har hört den klara och vittljudande sången, som dock lätt försvinner bland andra fågelstämmor i maj – juni. Ett ställe där man brukar kunna påträffa fågeln är i hasselskogen strax in på Ljungbacksvägen efter Allévägen.

På försommaren 2000 sjöng en mindre flugsnappare i området. Efter en kort sångperiod tystnar hanarna som regel så fort häckningen inleds, så döm om vår förvåning när en utfärgad hane den 28 augusti(!) sjöng klart och tydligt, minst 25 gånger. Kanske tyder detta på en omlagd kull?

Talgoxe *Parus major*
Året om finns talgoxen i Ottenby lund. Milda dagar kan sången höras redan i januari. Fram på försommaren försvinner lätt talgoxens enkla filande visa i den rika kören av andra fågelstämmor. I juli hörs den undantagsvis. Senast sjungande i Ottenby lund är från den 17 juli 2004. Vid bebyggelse hörs den i regel senare, som vid Ottenby vandrarhem den 25 juli 1997.

Grönfink *Carduelis chloris*
Grönfinken är en åretruntfågel på Öland, och en av de allra tidigaste vårmusikanterna. Trots den framträdande drillande sången för han en undanskymd tillvaro i Ottenby lund. Den finns i de glesa enbuskmarkerna i norra lunden, vid Ljungbackssjön och efter Allévägen.

Efter vårsäsongen hörs den alltmer sällan; dock nästan årligen i juli fram till mitten av månaden. Senast hörda är den 27 juli 2004.

Steglits *Carduelis carduelis*
Det är främst under sensommar, höst och vinter som man ser den färggranna steglitsen i små flockar; ofta klängande i kardborrar och tistlar för att plocka efter frön, längs vägrenen mellan Ottenby och vandrarhemmet, där den har ett säkert tillhåll.

På våren hörs den drillande och kvittrande sången sparsamt, från mer glesa partier i Ottenby lund. Fram på sommaren i juli, efter andra kullen, hörs den alltmer sällan. Senast sjungande steglits är från den 21 juli 1995 vid fågeltornet efter Allévägen.

Hämpling *Carduelis cannabina*
I det öppna odlingslandskapet kring Ottenby och lundens slåtterängar ses då och då hämplingar. Under försommaren ses de ofta parvis eller i små flockar. Sången är mjuk och melodisk, med inslag av torra kontaktläten, kvitter och rullande toner.

I juli har den endast hörts sjunga under ett av tio år: Den 13 och 23 juli 2002 sjöng en hämpling från en av de höga almarna vid Ottenby vandrarhem.

Sävsparv *Emberiza schoeniclus*
Sävsparven är knuten till våtmarker med busksnår, säv och bladvass – något som nästan saknas i inventeringsområdet.

Endast vid Ljungbackssjön i norra Ottenby lund (och Södra lundsjön) har någon, ibland två, hörts sjunga sin anspråkslösa sång från en busktopp eller en hög plats i bladvassen, och detta endast åren 2001–2004. Fram på sommaren hörs den alltmer sällan. Den senast hörda är från den 27 juli 2001.

Att sävsparven söker sig till en lämplig biotop visade en sävsparv som sjöng den 6–10 juli 2001 från ett litet smalt stråk av bladvass vid djupdiket efter landsvägen mellan Ottenby och Ås kyrka.

SAMMANFATTNING
Avsikten med inventeringen har varit att ge en sammanhängande bild av sommarens avtagande fågelsång – en bild som tecknas såväl av texten som av diagrammen. Varje stapel i diagrammen motsvarar tio års data för respektive art för ett fem dagar långt avsnitt av inventeringsperioden 2 juli – 29 september. På tio år ger denna period 900 dagar; av dessa har 737 inventerats – bortfallet är alltså 163 dagar, vilket gör 18,1%. Ser man enbart på juli månad, då de flesta av fåglarna ännu sjunger, är bortfallet 12 dagar av 300, dvs. 4%. (I augusti är bortfallet 43 dagar, och i september 108; allt utspritt under tioårsperioden. Bortfallet av inventeringsdagar har i diagrammen för respektive art kompenserats procentuellt.)

Utöver den egentliga inventeringsperioden, har undersökningar gjorts också under övriga delar av året. Perioden oktober–april har undersökts sporadiskt (235 inventeringsdagar). Under den mest intensiva sångperioden i maj–juni har antalet revirhävdande fåglar räknats (347 inventeringsdagar); i texten ges för respektive art en bakgrund av beståndet på den inventerade sträckan innan den egentliga räkningen börjar den 2 juli. Totalt har 1 319 observationsdagar genomförts under tio år.

Ser man till varje fågelart och när sången upphör, är det jämförelsevis små variationer under tioårsperioden. Olika väderförhållanden – tidiga eller sena vårar, skillnader i fråga om temperatur och molnighet – verkar inte heller ha någon större inverkan. Endast hårda vindar i kombination med häftigt, ihållande regn kan tillfälligt verka dämpande på fågelsången; därmed dock inte sagt att pågående häckning kan spolieras.

För förtecknade arter är det sålunda svårt att dra några långtgående slutsater om en ökning eller minskning av antalet sjungande fåglar under tioårsperioden. För några revirhävdande fågelarter finns dock tendenser som förtjäna att omnämnas. Så t.ex. för skogsduvan. Om man slår ihop data från Svenska häckfågeltaxeringen (från 1972, i södra lunden) med vår egen inventering (från 1995, i norra lunden), kan man notera att skogsduvan hördes först 1979, varefter det dröjde till 1994 innan den hördes igen; den hördes också 1995, men årligen först från 1998, och som mest med tre hörda individer – givetvis olika individer i södra resp. norra delen av lunden.

Kärrsångaren var nykomling i Ås socken i början av 1970-talet. Numera uppträder den allt mer regelbundet, särskilt koncentrerad till kustlandskapen i södra Sverige. Vid Ottenby förekom enstaka de första åren på inventeringsrundan (från 1995) – i den täta örtve-

getationen vid avtagsvägen ned till Långe Jan. Från 2002 märks en viss årlig ökning (se text).

I början av 1970-talet minskade antalet törnsångare drastiskt i en stor del av Europa. Detta sattes i samband med en långvarig torka i Sahelområdet, söder om Sahara, där törnsångaren övervintrar. Efter denna nedgång har beståndet fluktuerat mycket kraftigt. På vår inventeringsrunda, där vi 1995 hörde endast enstaka törnsångare, har från 2001 märkts en viss ökning av antalet sjungande individer. Som mest hördes åtta törnsångare sjunga den 2 juli 2001.

En fågel som däremot minskat stadigt är gulsparven. Efter kvicksilverbetningen som orsakade massdöd bland gulsparvarna på 1960-talet, slog miljölagarna till och stoppade betningen av utsädet. Gulsparven räddades, och i början av 1970-talet hämtade sig arten snabbt och nådde åter sin tidigare nivå. Men nu minskar arten igen, utan att orsaken är klarlagd (se text). Sedan toppåret 1999 har fram till och med 2004 antalet sjungande gulsparvar på vår runda minskat med över 50%!

För en lång rad fågelarter har bestånden gått kraftigt tillbaka i Sverige sedan 1970-talet. Förändringarna är likartade även i andra europeiska länder, utan att forskarna egentligen vet så mycket om orsakerna. En av orsakerna är dock det moderna industriella skogs- och jordbruket, som minskar livsutrymmet för många arter i människans närhet.

SLUTORD

Ingen vill väl bestrida att fågelsången är en källa till glädje för oss människor. Linné säger på ett ställe, att "fåglarna sjunga till sin Skapares ära och till människors förnöjelse", och den uppfattningen har i långa tider varit allmänt utbredd.

Människan älskar upprepningen, har en filosof hävdat. Ibland kan det ligga ett slags trygghet just i repeterandet av vissa pålitligt återkommande begivenheter i tillvaron – som till exempel fågelsången. Men en dag kommer när den helt upphör för året. Då finns redan önskan om och längtan till en ny vår. Visst instämmer man i Jacob Lorenz rader: "Fattig är den som ej kan fröjda sig åt fågelsång".

TACK

Ett stort tack riktas till Marika och Robert (†) von Schultz och Kåre Engström, för att de när det behövts ställt upp som ersättare för de ordinarie inventerarna. De såg till att det inte blev några luckor i fältarbetet.

Ett stort tack också till Ottenby fågelstations personal, för hjälp med uppgifter om den varje år pågående häckfågeltaxeringen i Ottenby lund, och till Gabriel Norevik, för databearbetning av kartan över inventeringsområdet, med underlag från Länsstyrelsen i Kalmar.

Redan i ett tidigt skede åtog sig Gunnar Brusewitz att illustrera denna artikel. Vid hans bortgång i juli 2004 fanns ett tiotal fågelteckningar klara; resterande har hämtats ur hans arkiv och från bokillustrationer. Gunnar hann också läsa flertalet fågelmanuskript, och gav värdefulla synpunkter på texten; han hedras postumt för sina insatser.

Varmt tack till Ulf Erlandsson, som med bred språklig kunskap varit behjälplig med manusgranskning. Och som från mitt maskinskrivna manus överfört allt till data!

Tack också till Thord Fransson på Ringmärkningscentralen, Naturhistoriska riksmuseet, som sammanställt statistiken över den avtagande fågelsången i en tilltalande form.

Sist men inte minst tackar jag min hustru Vanja, som kom med förslaget till denna fågelsångsräkning, vilken kom att pågå i hela tio år. I alla väder, dag efter dag, har vi cyklat och gjort noteringar om den pågående fågelsången. Hon har varit ett stort stöd, gett goda råd och synpunkter, och med sin kunskap och goda hörsel noggrant kontrollerat alla sjungande fågelarter.

Hämpling

BORIS ENGSTRÖM
Eskadervägen 12, SE-183 54 Täby

Litteratur – ett urval

Brehm, A. E. 1930. *Djurens liv.* Rendahl, H. (red). Del 7 – 11. 3 uppl. Malmö.
Brusewitz, G. 1987. *Fåglalåt.* 2 uppl. Stockholm.
Carlson, A. 1894. *Sveriges fåglar.* Lund.
Ekman, S. 1922. *Djurvårldens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön.* Stockholm.
Ekstam, U., Forshed, N. & Johansson, O. 1997. *Ottenby naturen och historien.* Halmstad.
Enquist, M. & Pettersson, J. 1986. *Flyttningens tidsmässiga förlopp hos 104 fågelarter vid Ottenby – en analys baserad på 39 års fångtstdata.* Rapport från Ottenby fågelstation nr 8. Lund.
of Fallodon, Lord Grey. 1929. *Fåglar och fågelsång.* Stockholm.
Fågelsång. 1943. Selander, S. (sammanställd). Stockholm.
Fåglar i jordbrukslandskapet. 1988. Vår Fågelvärld. Andersson, S. (red). Suppl. No 12. (SOF). Stockholm.
Hammargren, T. 1889. *Om våra svenska sångfåglar.* Stockholm.
Holmström, C. T. m.fl. 1942 – 47. *Våra fåglar i Norden.* Vol. 1 – 4. Stockholm.
Hortling, I. 1929. *Ornitologisk handbok.* Helsingfors.
Hortling, I. 1944. *Svenska fågelnamn.* Stockholm.
Howard, L. 1953. *Fåglar som individer.* Stockholm.
Kolthoff, G. 1897. *Minnen från mina vandringar i naturen.* Stockholm.
Lundevall, C.-F. 1979. *Våra fåglar – Sveriges fåglar i färg.* Stockholm.
Nilsson, S. 1835. *Skandinavisk Fauna. Foglarna.* 2 uppl. Lund.
Ottenby fågelstation. Svenska häckfågeltaxeringen (1972–). Arkivmaterial.
Rosenberg, E. 1953. *Fåglar i Sverige.* Stockholm.
SOF (Sveriges Ornitologiska Förening). 2002. *Sveriges fåglar.* 3 uppl. Stockholm.
Staav, R. & Fransson, T. 2000. *Nordens fåglar.* 2 uppl. Stockholm.
Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas.* Vår Fågelvärld, suppl. 31. Stockholm.
Svärdson, G. & Durango, S. 1959. *Svenska Djur. Fåglarna.* 2 uppl. Stockholm.
Söderberg, R. 1941. *Våra fåglar och hur man känner igen dem.* Del I. 8 uppl. Stockholm.
Tillhagen, C.-H. 1978. *Fåglarna i folktron.* Stockholm.
Ås – socknen på Ölands sydspets. 1975. Engström, B. (red). Nacka.
Ölands Ornitologiska Förening. 1995. *Öländska fåglar.* Carlsson, L. (red). Calidris, suppl. nr 14.
Ölands södra udde – klassisk fågelmark. 1988. Engström, B. (red). Uppsala.

Meddelande nr 203 från Ottenby fågelstation.